



# Հովհաննես Թումանյան

## Հառաչանք (հատվածներ)

(Հատվածներ)

### ՆԱԽԵՐԳԱՆՔ

Լեռներ՝, ներշնչված դարձյալ ձեզանով,  
Թընդում է հոգիս աշխուժով լըցված,  
Ու ջերմ ըղձերըս, բախտից հալածված,  
Ձեզ մոտ են թրոշում հախտոն երամով:

Ձե՛զ, ձեզ վերըստին, ամպամած լեռներ,  
Կյանքի տրխրության ամպերի տակից  
Ես ձայն են տալիս ու ծանրաթախիծ  
Հոգուս ձայները ձեզ բերում նըվեր:

Քեզ մոտ են գալիս, ին հի՛ն տրտմություն,

Վեհափառ դայակ մանուկ օրերիս,  
Այնժամ էլ չէիր ինձ հանգիստ տալիս՝  
Սըրտիս ականջին խոսելով թաքուն...

Ո՛վ, որ կանչում ես գիշեր ու ցերեկ  
Հազար ցավերով, հազար ձներով,

Ոգևորության հրգոր թներով  
Քեզ մոտ են գալիս, հայրենի՞ք իմ հեզ:

Գալիս են, բայց ոչ ուրախ երգերով  
Քո ծաղիկներին ծաղիկ ավելցնեն,  
Այլ դառն հեծության հառաչանքներով

Էդ անդրնդախոր ձորերդդ լրցնեն:

Ձորե՛ր, ա՛յ ձորեր, սև, լայնաբերան,  
Սըրտիս էս խորունկ վերքերի նըման .  
Աստծու հարվածի հետքերն եք դուք էլ,  
Ձեզ մոտ են գալիս, ուզում են երգել:

Դուք էլ խոսեցե՛ք, դուք էլ պատմեցե՛ք  
Ձեր անդունդներով եկեք չափվեցե՛ք,  
Դուք է՞լ եք, տեսնեն, էնքան մեծ ու խոր,  
Ինչքան իմ հոգու թախիծն ահավոր...

## ՀԱՏՎԱԾ ԱՌԱՋԻՆ

Մի քանի տարի սրբանից առաջ,

Երբ որ հայրենիք էի ես գնում,  
Այն մըթին ձորում, ուր որ քաղցրավաչ  
Մեղեդու ձայնով Դեբեդն է վազում,

Ժայռերի գլխին, ուր բազկատարած  
Աղոթք են անում Հաղպատ-Սանահին,  
Գիշերը հասավ, ու ես դադարած  
«Դոնադ» մնացի ծեր այգեպանին:

Նա տրտնջալով ծերության ընդդեմ  
Քրթթում էր յուր ծառերի տակին.  
«Բարի օր, պապի», ու խոժոռադեմ

Ծերը ետ նայեց ձեռքը ճակատին:

Մի կասկածավոր ու խիստ հայացքով  
Չննելուց հետո հոնքերը կիտեց,  
Սաստիկ սառնությամբ պատասխան տալով  
Դեպի յուր դափեն ինձ առաջնորդեց:

Նրա ետևից անխոս գրնացի,  
Փընթփնթացնում էր նա ինձ առաջին  
«Մեր բանը պրծավ, երբ էս ձորերի  
Մըտերը սրանք էլ եկան սովրեցին:

Սա էր մնացել, սա էլ անպատճառ

Մեր գլխին մի նոր կրակ է բերում,  
Նոր դրած բեգյար, կամ իզուր մի շառ,  
Թե չէ ինչ ունի էս խուլ ձորերում:

Եկած կրլինի, որ խաբար տանի,  
Թե խելքը գլխին դեռ քանի գյուղ կա,  
Ով յուր դռանը անասուն ունի,  
Կամ որի կնգա աչքերում յուղ կա:

Կամ հին գերեզման քանդող կրլինի,  
Կամ թե կրհամրի ծմակի ծառերը,  
Կամ նրա համար, թե օրը քանի՞

Ձու են ածում մեր գյուղի հավերժ...

Ո՞վ գիտի, հիմա ով վեր է կենում  
Գլխին էս տեսակ գդակ է դնում...»  
Լռեց ծերունին ծանր տնքալով  
Ու առաջ գնաց թին դիմհար տալով:

Իսկ երբ որ հասանք աղքատիկ դավին՝  
Ինձ հրրավիրեց, և յուր ունեցած  
Շորի կտորը փռեց իմ տակին,  
Ինքը առաջիս մնաց լուռ կանգնած:

Ճերմակ գլուխը ապա բարձրացրեց,

Հոնքերի տակից ազդու նայելով,  
Որոտող ձայնով այսպես հարցրեց,  
Չզվանք ու գայրույթն հագիվ պահելով:

Աղա՛, հարցնելը ամոթ չըլինի,  
Հրամանքդ ի՞նչ մարդ ես, կամ ո՞րտեղից ուր...  
Եվ չըսպասելով մի պատասխանի՝  
Ինքը շարունակ խոսեց կցկտուր.

Ով էլ որ լինիս՝ բարով ես եկել,  
Անփորձանք լինի քո ճանապարհը,  
Աստված կյանք տա ձեզ, որ հարցնեք դուք էլ,

Թե ինչ ցավ ունի խեղճ ռանչպարը:

Աղքատ մարդիկ ենք, մեր ձորերի մեջ  
Անց ենք կացնում մեր սև-սև օրերը.  
Թե որքան ենք զուրկ, որքան ենք մենք խեղճ,  
Էդ հաստատ գիտե ինքը միայն տերը:

Բայց դու էլ խելոք մի մարդ ես գիտում,  
Քո բարի աչքով տեսնում ես էլի,  
Տկոք ու սոված էսպես տարին բուն  
Քարի-հողի հետ կռիվ ենք տալի:

Թե որ ձեռներս էլ մի բան է ընկնում,

Չենք կարողանում բերան հասցրնենք...  
Էսքան տանջվելով քրտինք ենք անում,  
Էլ էն սևերեսն, էլ էն սովածն ենք...

Ի՞նչիցն է, պապի, այսքան ճոխ երկրում,  
Ինչպես ասում ես, դժվար եք ապրում,  
Վարձատրություն չե՞ք ստանում հողից,  
Թե՞ նեղություն է գալիս մի տեղից:

Մեր նեղությունը... քեզ ինչպե՞ս հայտնեն,  
Թող հաստատ լինի մեր թագավորը.  
Ես ընչի տեր եմ, խոսեն նրա դեմ,

Բայց աստված կտրի մեր քաշած օրը...

Ի՞նչ անես, ախպե՛ր, ումի՞ց խոռվես,  
Պետք է համբերել, թե լավ թե օսալ...  
Բայց դու չասացիր հրամանքդ ով ես,  
Ուզում եմ քեզ հետ լիասիրտ խոսալ:

Ես քաղաքումը կարդում եմ, պապի:  
«Հա՛, տիրացու ես, բա ինչո՞ւ չասիր...»  
Կանչեց ծերունին ու իրեն դափի  
Դռնից հեռացավ . «մի քիչ սպասիր»:

## ՀԱՏՎԱԾ ԵՐԿՐՈՐԴ

Մըթնեց: Ծերունին լուռ չարչարանքով

Մի քանի կոճղեր դըրեց կըրակին,  
Նորից բարևեց իր երկրի կարգով  
Ու բարի մաղթեց ջահել դոնադին:

Ու նըստոտեցինք իրար դեմ ու դեմ  
Սաստոթյամբ վառվող կրակի շուրջը,  
Մեր առջև ձորն էր թըշշում խավարչտին,  
Մեր դեմը խաղում ձորերի շունչը:

Գիշերվան անքուն հավքերն են տըխտը  
Ծըվում, ծըկլթում խավարի միջում,  
«Որբն» է եղբորը կանչում ցավալուր,

Բուն է իր դաժան վայր կորնչում:

Ու ողջ միասին մի խորունկ թախիժ,  
Մի մութ զարգանդ են գիշերին տալի...  
Ահա տարածվեց հեռու ծըմակից  
Եվ ձիգ ոռնոցը սովատանջ գիլի:

\* \* \*

Ծանրը տընքալով թեք ընկավ ծերը,  
Երկար կոթավոր չիբուխը լըցրեց .

Գիշերվա նրման կիտաժ նոթերը  
Խուլ որոտալով Էսպես հարցրեց .

Ի՞նչ կա քաղաքում, դե՛ պատմիր տեսնեմ,

Իմանամ, ես էլ ուրիշին ասեմ.  
Մեռնող-ապրողից, թանգ ու Էժանից,  
Կամ նոր դուրս եկած գազեթից, բանից...

Երեք թագավոր, ասում են, իբրև,  
Խելքս չի կտրում, որ Էսպես լինի,  
Խորհուրդ են արել, որ այսուիեսևս  
Իր թախտից գրրկվի, ով կռիվ անի:

Ո՞վ է իմացել Էսպես հրաշք բան:  
Էլ ի՞նչ թագավոր կամ էլ ի՞նչ իշխան,  
Որ կռիվ չանի, ուրիշին չըտիրի,

Մարդ չըկոտորի, երկիր չավերի...

Է՛հ, աստված սիրես, թող դրանց, պապի,  
Ես շատ են գրգվել քաղքից, գազեթից,  
Ի՞նչպես եք ապրում, դու ձեզնից պատմի,  
Ձեր օր ու կյանքից, ձեր ցավ ու դարդից:

Ի՞նչ ես կորցրել ընչի ման գալի,  
Խոսեց ծերունին դառը խնդալով,  
Բա մեռած հո չենք, ապրում ենք, էլի,  
Ամեն մեռնողի երանի տալով:

Մեր ապրուստն ի՞նչ է. մի կտոր չոր հաց,

Էն էլ հրբեն հա՛ երկրնքից կախված:  
Մի մարդ որ նրբա երեսը պահի՛  
Նրբա ապրուստը ի՞նչ պետք է լինի...

Ես քեզ օրինակ: Էս խոր ձորերում  
Էս է չորս քսան տարիս լըրացավ,  
Ոչ մի խնդություն տեսա իմ օրում,  
Ոչ էլ մի անգամ աչքըս լիացավ:

Ամբողջ ամառը առանց տաքիլեթ  
Պըտիտ են գալի էս ձորի միջին,  
Կըռիվս են տալի հագար ցավի հետ

Ու չեն կարենում չեն հասնում վերջին:

Վագներից էնքան օգուտ չի գալի,  
Ինչ նրանց համար են փող են տալի.  
Գըլուխը քարը, գոնե փող լիներ,  
Էլ ինչո՞ւ էսքան մարդ գանգատ կաներ:

Չախ են հավաքում, կրակ են վառում,  
Սրա համար էլ փող են վըճարում:  
Էս դափեն ի՞նչ է մի երկու լատան,  
Հինգ ու վեց անգամ տարան դատաստան:

Ասում են՝ գեջ ես կտրել դու մերին:

Իրանցն ասում են ու քեզ չեն լսում,  
Մինչև չըտեսնես մեծին, պիսերին.  
Հիմի տես նրանք ինչքան են ուզում:

Գողն էլ մի կըռնից, գելն էլ մյուս կըռնից,  
Աչքըդ թեքեցիր բանիդ տերը չես.



Քաշում են տանից, քաշում են դրոնից,  
Ու չես իմանում որ կողմը թրոշես:

Թե տանուտերին գանգատ են գնում,  
Բան չես վաստակում բացի դուշմանից.  
Գողերի հետքը իր տունն է տանում,

Համեցե՛ք դիվան ուզիր սրբանից:

Նստեցնում է քեզ մի երկու բաժակ  
Տաք ջուր խմեցնում կամ մի թաս օղի.  
Դու գնա, պա՛պի, միամիտ քրնիր,  
Ես աչքի լուսը կրհանեն գողի...

Դարձել է աշխարհն, ա՛խպեր, առ ու փախ,  
Մերը դարձել սուր ու ջուրը արին,  
Ոչ ամոթ ունի ուժեղը, ոչ վախ,  
Վայը եկել է տարել տրկարին:

Երեկ իրիկուն էդ կողքիդ սընից

Կախ էին արած երեք հրրացան.  
Տղեք են՝ փախած տանից, դիվանից,  
Եկան ու ծեփին էլ ետ հեռացան:

Ո՞վ է մեղավոր... Միտք են անում, միտք,  
Ու չեն հասկանում ով է մեղավոր:  
Հենց էն են տեսնում մութն, անգետ մարդիկ,  
Էլ մենք ենք մեջտեղ տանջվում ամեն օր...

Մեր բանն էլ, ախպեր, էսպես է եկած,  
Մենք լեզու չունենք ուժեղը աստված:  
Մեր հին ադաթից ընկել ենք, գըրկվել,

Նորն էլ չըզիտենք թե ինչ է եկել:

Էստեղ մեզ մոտիկ թավաղներ ունենք,  
Ամենքս, իմացիր, տասը տեր ունենք.  
Փորներն ողողած, փոխկները թողած,  
Կրոները կանթած՝ կրտերը կանգնած:

Մեկին մեր գյուղում մի թիզ հող ունի,  
Թըքես մի ծերից մյուս ծերը կրնկնի.  
Ոչ ինքն է վարում, ոչ տալիս մեկին,  
Բուռն է հավաքել գյուղացու հոգին:

Գնում է ուրշի ապրանքը տանում,

Թաքուն հավաքում իր հանդն է անում,  
Աղմուկով քրշում իր հանդի միջից,  
Շտրափ է առնում անմեղ տիրոջից:

Պարում է ձմեռն հարսանիքներում,  
Կամ մեծավորի թեփշի է լիզում,  
Մինչև մի քանի շահի է ճարում,  
Էն էլ տանում է լափում Թիփլիզում:

Մի օր սա եկավ, թե չոբան Չատին  
Ոչխարը թաքուն իմ հանդն է քաշել.  
Չատին էլ կույ չի գրնաց թավաղին.

Թող գա մի տեսնենք էդ ո՞վ է տեսել:

Աղաչանք արի, պաղատանք արի.  
Ա՛յ տղա, ասի, ետ քա՛շվի, հեռի՛,  
Բեր ձեռը վեր կալ, անեծք չար բանին...  
Բայց ի՞նչ հասկացնես բրդի չոբանին:

Չէ՛ որ չէ՛, ասավ, էն լեռ սարի պես  
Գրնաց դիք կանգնեց գեղի մեյդանում.  
Էս դատաստանը, էս թավադն, էս ես,  
Թող գա մի տեսնենք ինձ ինչ է անում:

Եկան իրարու, խոսք խոսքի հասավ,

Չատին մի քանի կոշտ խոսքեր ասավ.  
Դե մարդիկ երբոր կռիվ են անում,  
Մեջտեղ փրլավ չեն իրար բաժանում:

Մեր տանուտերն էլ, ասոված է օրհնել,  
Էսպես մի բան էր պակաս նրբան էլ.  
Մեկի պոչը միշտ մեկելի տակին,  
Եկավ տաքացած, ճիպոտը ձեռքին:

Եկավ էս Չատնիս հաշիցը կապեց,  
Ինչքան որ գիտես՝ քո ասած թակեց,  
Թե՛ պետք է կորցնեմ քեզ էնքան հեռու,

Որ էլ չըտեսնես արևը Լոռու:

Մեր մեջ մի քանի ծեր մարդ ընտրեցինք,  
Գնացինք թավադի ոտը խընդիրքով,  
Ինչքան որ տվինք, ավել խընդրեցինք  
Բանը վերջացնի գեղական կարգով:

Ախպե՛ր, ասեցինք, ի՞նչ արիք իրար,  
Խոսք եք կռվացրել, արին հո չարիք.  
Համ ծեծել տրվիր, համ ըշտրափրդ առ,  
Արի վերջացրու, բոլ էլավ, հերիք:

Սա ոտը դրեց վերի թարեքին.

Էսքան ու Էսքան բերեք, որ ներենք...

Էս է ունեցածն աստրծու տակին,

Էլ չըկա, ա՛խպեր, ո՞րտեղից բերենք:

Ինչ արինք՝ չարինք, չեկավ հավատի,

Գընաց ավելի բարձրը գանգատվեց,

Թե՛ ինքքս թավադ, թավադի որդի,

Ու չոբան Չատին ինձ ուշունց տըվեց...

Վերևից մի մարդ եկավ քննություն,

Միրութը հաչա, աստղը ճակատին,

Եկավ, վեր եկավ, մըտավ քյոխվի տուն,

Ո՞րտեղ է, ասավ, էն չոբան Չատին...

Չատին էլ եկավ անճոռնի ու մեծ,

Էն փետի նըման մեջտեղը տընկվեց.

Ոչ օրենք գիտի, ոչ կարգն ու լեզուն,

Բերանը կապած սարի անասուն:

Քննությունն արին, բըռնեցին գյադին,

Թե՛ ի՞նչպես ուշունց կըտաս թավադին.

Բաց արին տեսան գըրած գակոնում,

Թե չոբան Չատին Միբիր է գընում:

Մեր մեջ մի քանի ծեր մարդ ընտրեցինք,

Գնացինք թավադի ոտը խընդիրքով,

Ինչ ուզեց տըվինք, հետն էլ խընդրեցինք՝

Բանը վերջացնի գեղական կարգով:

Ա՛խպեր, ասեցինք, ի՞նչ արիք իրար,  
Խոսք եք կռվացրել, արին հո չարիք.  
Չամ ծեծել տրվիր, համ ուզածըդ առ,  
Արի վերջացրու, բոլ էլավ, հերիք:

Չո՛ գիտեք, ասավ, ես էլ խրդճի տեր,  
Չեմ ուզում ընկնեմ արինն էդ տրդի,  
Դըրա խիզանը մենակ էս գիշեր

Պետք է որ գրցի տեղը էս աղի...

Մարդը խիղճ ունի՝ էսպես է ասում.  
Սըրանից ավել էլ ի՞նչ եք ուզում.  
Բայց տըղամարդը, որ նամուս ունի,  
Լավ է իմանում ինչ պատասխանի...

Երեկ իրիկուն էդ կողքիդ սընից  
Կախ էին արած երեք հըրացան:  
Քանի՛-քանի մարդ կորավ իր տանից,  
Քանի՛-քանի մարդ դառավ մարդասպան...

Ո՞վ է մեղավոր: Միտք եմ անում, միտք,

Ու չեմ հասկանում ով է մեղավոր.  
Բայց իմ կարճ խելքով էնքանն եմ տեսնում  
Ապրիլ չի լինիլ էսպես ամեն օր:

Մինը իր կամքին՝ ինչ ասես անի,  
Մյուսը խոսելու իրավունք չունի.  
Ես չասեմ, դու հո կարդացող մարդ ես,  
Էն ո՞ր աստվածն է կարգ դրել էսպես...

Երկունս էլ հայ են, ունեն մի հավատ,

Էլ ընչի մուժիկ, կամ էլ ի՞նչ թավադ.  
Նըրա արինը կարմի՞ր է մերից,

Թե՞ ավել հունար դուրս կըգա ձեռից:

Թե չէ՝ թավադ ես՝ ինչ ուզես անես,  
Ես չըկարենամ քեզ մի խոսք ասե՞լ...  
Է՛հ, մի՛ խոսեցնի, աստված կըսիրես,  
Թե չէ մի դաշադ կըդառնամ ես էլ...

Լոնց ծերունին: Իրար դեմ ու դեմ  
Թիկնած էինք թե՛ կըրակի շուրջը,  
Մեր առջև ձորն էր թըշշում խավարչտին,  
Մեր դեմը խաղում գիշերվան շունչը:

## ՎԵՐՁԵՐԳ

Այստեղ, բարեկամ, ծերունու տրտում

Պատմության մասին խոսքս լրացավ.  
Միառժամանակ գուցե քո սրտում  
Օրվան խնջույքի ձայնը խլացավ.

Եվ քո հայացքը փայլից շլացած  
Ակամա ընկավ այն մթին ձորը,  
Ուր որ, տակավին բախտից հալածված:  
Քաղցած ու վշտոտ վոչում է ծերը.

Թերևս և քեզ յուր աղքատ դափում  
Ներկայանում է մռայլ ծերունին,  
Գուցե մի րոպե նաև քո հոգում

Նրա խոսքերը արձագանք տվին.

Գուցե ծերունու երգը ցավալի  
Տրտնություն ազդեց նաև քո սրտին,  
Բայց այդ դեռ այն չէ, որ այսքան տարի  
Տանջեց այցելու երիտասարդին...

1890-ական թվականներ

---